วิวัฒนาการของมโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในประวัติภูมิปัญญาไทย
The Evolution of Human Rights in Thai Intellectual History

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ
Thanet Aphornsuvan

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาถึงมโนทัศน์และแนวความคิดสิทธิมนุษยชนในอดีตถึงปัจจุบัน ได้แบ่งประเด็นย่อยๆ ออกไปเป็น 3 ข้อคือ 1) ความหมายและมโนทัศน์ของสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์สังคมไทย 2) ศึกษาและวิเคราะห์สิทธิพื้นฐานในระบบศักดินา 3) ความหมายของสิทธิสมัยใหม่หรือสิทธิมนุษยชน กล่าวโดยสรุปแม้ว่าสิทธิมนุษยชนจะเน้นที่ศักยภาพของมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้น ให้ความสำคัญที่ตนเองเป็นหลักและเป็นจุดหมายในขั้นสุดท้าย แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธสังคมและชุมชนอันเป็นสภาวะทางภววิสัยที่ทำให้มนุษย์สามารถใช้และพัฒนาเปลี่ยนแปลงอัตวิสัยของตนเองที่เป็นจริงได้ ความหมายและความสำเร็จของสิทธิมนุษยชนไม่อาจอยู่ที่การรับใช้มนุษย์ด้านเดียว หรือเป็นเครื่องมือสนองความต้องการและปัญญาความรู้ของคนเท่านั้น หากจะต้องนำไปสู่การทำให้คนตระหนักและพัฒนาตนเองให้เป็นคนที่มีคุณค่าอย่างไร จึงจะไม่ใช่เป็นการ "ต่อสู้เพื่อเสรีภาพ โดยไม่พลอยเป็นการทำลายเสรีภาพไปด้วยในขณะเดียวกัน" สิทธิมนุษยชนที่แท้จริงจึงเกิดขึ้นเมื่อคนมองเห็นถึงคุณค่าของคนในฐานะ "บุคคลในชุมชน" และบุคคลที่เป็นปัจเจก "มีทั้งความใฝ่อิสรภาพและสัญชาตญาณแห่งความร่วมมือไปในขณะเดียวกันในกระบวนการดำรงชีวิต"

Abstract

The article examines the concepts and ideas of human rights in the past. First it discusses the meanings of rights and human rights in historical context. Second is the examination of rights in the Thai sakdina social relations. The last is the emergence of human rights and the implications for human development. In brief, human rights should be able to address the human value and encourage the development of the self in order to attain social peace and freedom for all.

1: **มโนทัศน์เรื่องสิทธิกับสิทธิมนุษยชน**

มโนทัศน์ (concept) เรื่องสิทธิ (rights) กับสิทธิมนุษยชน (human rights) ในประวัติศาสตร์ไม่ใช่เรื่องเดียวกันแม้จะมีความใกล้เคียงหรือคล้ายคลึงกันในหลายเรื่องก็ตาม กล่าวได้ว่าในประวัติศาสตร์ก่อนสมัยใหม่

คือก่อนการเกิดระบบปกครองที่เรียกต่อมาว่าประชาธิปไตย และก่อนที่ระบบเศรษฐกิจสังคมจะเป็นระบบทุนนิยมสมัยใหม่ มโนทัศน์สิทธิได้เกิดขึ้นก่อนแล้ว ภายในระบบฟิวดัลในยุโรปและระบบศักดินาไทย ในขณะที่มโนทัศน์และการปฏิบัติเรื่องสิทธิมนุษยชนก่อตัวขึ้นภายหลังการพัฒนาของระบบสังคมสมัยใหม่ เพื่อความกระจ่างอาจกล่าวได้ว่ามีการพัฒนาขึ้นของแนวคิดสิทธิก่อน จากนั้นจึงเกิดแนวคิดสิทธิมนุษยชนในภายหลัง แนวคิดและการปฏิบัติของสิทธิกับสิทธิมนุษยชนในแต่ละสังคมอาจมีความต่อเนื่องหรือไม่ต่อเนื่องกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งภายในและภายนอกของสังคมนั้นๆ เป็นสำคัญ

การศึกษาด้านประวัติความคิดของมโนทัศน์สิทธิและสิทธิมนุษยชน มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ทางการเมืองมาก อาจพูดได้ว่าวาทกรรมเรื่องสิทธิกับสิทธิมนุษยชน เป็นวาทกรรมที่รองรับระบบการปกครองโดยเฉพาะระบบกฎหมาย หรือไม่ก็เป็นปฏิกิริยาและความพยายามเรียกร้องระบบ(การเมือง)ให้มาปฏิบัติตามข้อตกลงทางกฎหมายไม่ว่าจะแบบเชิงประจักษ์ (positive law) หรือกฎหมายตามธรรมเนียม (common law) และตามศีลธรรมที่สังคมนั้นๆ ยึดถืออยู่ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุว่าการศึกษาประวัติศาสตร์โดยปกติแล้วมักโน้มเอียงไปในการค้นคว้าที่หนักไปทางประวัติศาสตร์การเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับประวัติศาสตร์จึงเป็นคู่แฝดที่ก่อตั้งและร่วมหัวจมท้ายกันมาอย่างยาวนาน อาจกล่าวได้ว่านานและมีความหมายมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์กับสาขาวิชาอื่นใด เห็นได้ว่างานประวัติศาสตร์พรรณนานั้น ส่วนใหญ่แล้ว ได้แก่ประวัติศาสตร์การเมือง ไม่ว่าที่แสดงออกในพระราชพงศาวดาร หรือในรูปแบบประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งศูนย์กลางของเรื่องได้แก่บทบาทและอิทธิพลของกษัตริย์ ขุนนาง ทหาร ผู้นำการเมืองมาถึงผู้นำทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี เป็นต้น ความเอนเอียงของประวัติศาสตร์เช่นนี้เอง จึงทำให้การศึกษาค้นคว้าเรื่องสิทธิในอดีตมักจำกัดอยู่ในวิธีการและความถนัดของวิชาการด้านรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ที่ใกล้เคียงกัน ต่อเมื่อการศึกษาปรัชญาและความคิดทฤษฎีการเมืองได้รับการปลดปล่อยจากโครงครอบของศาสนวิทยา ขยายและแพร่หลายไปสู่นักคิดและปัญญาชนนอกระบบมากขึ้น การศึกษาเรื่องสิทธิจึงตกไปอยู่ในปริมณฑลของวิชาปรัชญาด้วย กล่าวได้ว่างานศึกษาทางวิชาการในเรื่องสิทธิและสิทธิมนุษยชนที่ผ่านมา มีนักวิชาการสองกลุ่มใหญ่ ที่มีความถนัดและเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องสิทธิมากกว่าคนในสาขาวิชาอื่นๆ สำนักแรกคือนักกฎหมาย สำนักที่สองคือนักปรัชญา

ในตัวของมันเอง วาทกรรมหรือแนวคิดสิทธิไม่ใช่แนวความคิดที่รุนแรงหรือราดิคัลมาก่อนเลยในประวัติศาสตร์ แต่มันเคยมีบทบาทในการหนุนสร้างและเสริมให้กับการเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การปะทะโค่นล้มทางการเมืองที่รุนแรงได้เหมือนกัน ทั้งนี้เนื่องจากความหมายของสิทธิและสิทธิมนุษยชนต้องเกี่ยวพันถึงอำนาจและกฎหมายเป็นอย่างมากตัวอย่างที่มีการอ้างอิงเป็นประจำคือการเรียกร้องสิทธิที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ยุโรปและสหรัฐอเมริกา ในการประกาศกฎบัตรแมกนาคาร์ตา อันเป็นเสมือนประกาศสิทธิหรือความเป็นอิสระของคนอังกฤษในยุคแรกก่อนที่ระบบประชาธิปไตยจะเกิดขึ้น เช่นเดียวกับพัฒนาการของสังคมในด้านอื่นๆ สิทธิอันแรกที่มีการเรียกร้องนั้น ยังเป็นของคนอังกฤษชั้นสูงเช่นบรรดาพระและอีกกลุ่มคือพวกขุนนาง ด้วยการต่อรองขอมี

อำนาจหรือสิทธิในผลประโยชน์ของชนชั้นตนไว้บ้าง ไม่ให้ตกเป็นเบี้ยล่างของกษัตริย์แต่ฝ่ายเดียวเท่านั้นดังที่เป็นมาแต่กาลก่อน มาถึงการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ของอังกฤษ 1688, การปฏิวัติอเมริกา 1776 และการปฏิวัติฝรั่งเศส 1789 ที่ประกาศอุดมการณ์สิทธิและความเสมอภาคกันของมนุษย์อย่างหนักแน่น จนถึงปลายศตวรรษที่ 18 กว่าที่การเรียกร้องสิทธิจะค่อยตกผลึกมาเป็นของสามัญชนคนส่วนใหญ่มากขึ้น เหตุการณ์ประวัติศาสตร์เหล่านั้นเป็นหลักเขตที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของแนวคิดและการปฏิบัติเรื่องสิทธิ ที่สำคัญคือการต่อสู้เรียกร้องให้อำนาจการเมืองต้องถ่ายทอดลงไปหาคนส่วนข้างมาก กระทั่งพัฒนาต่อมาถึงสิทธิมนุษยชน ที่คนทุกคนอ้างถึงสิทธิและความเท่าเทียมกันในสังคม

ในประวัติศาสตร์ไทย สิทธิแต่ดั้งเดิมเกิดขึ้นในโครงสร้างระบบศักดินาไทย ความหมายแต่ดั้งเดิมของสิทธิในประวัติศาสตร์ไทยคืออำนาจอันชอบธรรมและความสำเร็จของผู้เป็นใหญ่ มีมาอย่างน้อยก็จากสมัยอาณาจักรสุโขทัย ตลอดถึงอาณาจักรอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ คำนิยามนี้เป็นของรัฐศูนย์กลางและของระบบกษัตริย์หรือราชาธิปไตย ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองสำคัญในรัฐไทยสยามมายาวนานและต่อเนื่อง ในขณะที่ในสังคมระดับพื้นฐานชั้นล่างที่อยู่นอกศูนย์กลางนั้น ก็มีความคิดและระบบคิดเรื่องสิทธิของราษฎรผู้อยู่ใต้การปกครองอีกชุดหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่ให้ความสำคัญแก่การอยู่รอดของส่วนรวม ที่ไม่เน้นความสำเร็จหรือความชอบธรรมของใคร หากแต่คำนึงถึงความต่อเนื่องและการดำรงอยู่ของส่วนใหญ่(หรือส่วนรวม) ท่ามกลางความหลากหลายกระทั่งไร้ระเบียบของโลกธรรมชาติและโลกการเมืองที่เผชิญหน้าพวกเขาอยู่

มโนทัศน์สิทธิของราษฎร จึงก่อรูปขึ้นบนพื้นฐานของชีวิตการเพาะปลูกที่สำคัญที่สุดในพัฒนาการของรัฐและสังคมคนไท นั่นคือการปลูกข้าว ซึ่งมีคุณลักษณะเด่นอยู่ที่การอาศัยแรงงานรวมหมู่ในการผลิต ในการพึ่งพาและปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ ในลักษณะของการยอมรับและเรียนรู้ไปในเวลาเดียวกัน ในขณะเดียวกันก็ต้องพึ่งพิงสัมพันธ์กับระบบที่ซับซ้อนสูงกว่าด้วย (ธิดา สาระยา, 2544, หน้า 12-13) หากโลกของชาวบ้านมีลักษณะหนักไปทางการมีอำนาจที่กระจัดกระจายและไม่ค่อยรวมศูนย์ โลกของการปกครองและความเชื่อที่อยู่ซ้อนเหนือโลกของชาวบ้านจะมีลักษณะตรงกันข้ามเป็นส่วนใหญ่ เช่นการมีสิทธิอำนาจที่เป็นศูนย์กลางในการเป็นแกนที่รวบรวมและนำเอาลักษณะหลากหลายและซ้อนทับกันของชุมชน เข้ามาให้เป็นเอกภาพและมีจุดหมายที่เป็นอันเดียวกันได้ อำนาจที่เป็นศูนย์กลางนี้แสดงออกในอำนาจปกครองที่รวมศูนย์ของรัฐและศาสนาพุทธ การวิเคราะห์มโนทัศน์และการปฏิบัติทางการเมืองของรัฐและชุมชนไทยในอดีต จึงโน้มเอียงไปกับลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นโครงสร้างแน่นอนระหว่างอำนาจรัฐส่วนกลางกับหมู่บ้านและชุมชนที่กระจัดกระจายทั่วพระราชอาณาจักร โดยมีกรอบความเชื่อและอุดมการณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเป็นสำคัญ อันนี้เป็นแนวการมองแบบโครงสร้างนิยมที่มีจุดอ่อนตรงที่ให้ความสำคัญต่อรัฐเหนือชุมชน ศูนย์กลางเหนืออาณาบริเวณรอบนอก อำนาจแบบทางการเหนืออำนาจไม่เป็นทางการ เป็นต้น ซึ่งก็คือการมองแบบด้านเดียวที่ขาดพลวัติ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยในอดีตกับราษฎรและชุมชน แสดงออกในลักษณะของกลุ่มสังคมต่างๆ ที่อยู่เหลื่อมล้ำกัน

และแตกกระจายออกไปจากแรงครอบงำของศูนย์กลาง ความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองดังกล่าวจึงไม่มีเส้นอาณาเขต (borders) และไม่ใช่การสัมพันธ์กันในแนวราบ (Somkiat Wanthana, 1986, p. 118)

นัยของโครงสร้างและสัมพันธภาพของกลุ่มคนและชนชั้นต่างๆ ในรัฐไทยดังกล่าว คือการที่กลุ่มผู้ปกครองจำเป็นต้องสร้างแนวร่วมและการยอมรับจากกลุ่มคนอื่นๆ เท่าที่จำเป็นในการรักษาอำนาจปกครองของศูนย์กลางอยู่ตลอดเวลา ความชอบธรรมในรัฐบาลจึงมีลักษณะเฉพาะและไม่ยั่งยืน สะท้อนออกในปัญหาของการสืบทอดตำแหน่งและการท้าทายกระทั่งแย่งชิงโค่นล้มอำนาจหัวหน้ารัฐบาลตลอดเวลา ในเวลาเดียวกันกลุ่มคนใต้ปกครองจากขุนนางลงไปถึงราษฎร ต่างรักษาความเป็นอิสระอย่างสัมพัทธ์ของพวกตนเอาไว้ การต่อต้านถึงขั้นโค่นล้มอำนาจและความชอบธรรมของผู้ปกครองโดยราษฎรทั่วไปจึงไม่ใช่เรื่องที่เกิดได้ง่ายนัก จนดูเหมือนว่าราษฎรสนใจและรู้สึกมากกว่าในปัญหาการใช้อำนาจและวิธีการรักษาความเป็นธรรมของผู้ปกครอง

ความสัมพันธ์และการรับรู้ต่ออำนาจการเมืองและการปกครองดังกล่าว มีผลต่อความเข้าใจและการสร้างมโนทัศน์สิทธิในเวลาต่อมาด้วย ในประการแรกคือสิทธิแต่เดิมมีลักษณะเฉพาะ คือเป็นความชอบธรรมตามฐานะหน้าที่และชนชั้น ยังไม่อาจเป็นสิ่งสากลทั่วไปได้ ดังเห็นได้จากการที่สิทธิที่เป็นความหมายทางการให้ความสำคัญอย่างมากแก่ความชอบธรรมของผู้ทำหน้าที่ปกครองเป็นอันดับแรก คำอธิบายนี้มาจากความเชื่อในทฤษฎีการเมืองแนวพุทธ ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเชื่อทางการเมืองของชนชั้นปกครองในรัฐไทที่เป็นอาณาจักรนับแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา กล่าวคือผู้ที่เป็นกษัตริย์มาจากความยินยอมพร้อมใจของผู้อยู่ใต้การปกครอง แสดงออกในคติชื่อพระมหาสมมติมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในชุมชนนั้น ให้ทำหน้าที่ปกครองแทนพวกตน เป็นการหักล้างคติความเชื่อศาสนาพราหมณ์แต่เดิม ด้วยการเสนอว่าความชอบธรรมของกษัตริย์ไม่ใช่มาจากความศักดิ์สิทธิ์ทางสายเลือด เช่น วรรณะกษัตริย์ของศาสนาพราหมณ์ หรือมาจากการใช้กำลังอาวุธเข้ายึดอำนาจโดยราษฎรไม่ได้ยอมรับรู้ด้วย หากมาจากความยินยอมพร้อมใจของราษฎรเอง

ลักษณะเด่นของสิทธิดั้งเดิมประการที่ 2 คือเป็นเรื่องของสิทธิทางจริยธรรมด้วย (moral rights) กล่าวคือหลังจากการสร้างชนชั้นปกครองขึ้นแล้ว คติพระมหากษัตริย์ก็ยกระดับเพื่อสร้างอำนาจในการปกครองที่เด็ดขาดขึ้นมา แต่ยังกำกับด้วยคติพุทธธรรมอันได้แก่ธรรมราชา แม้อาณาจักรอยุธยาจะเพิ่มคติพราหมณ์ในเรื่องเทวราชาเข้าไปด้วยก็ตาม[1] (ธีรยุทธ บุญมี, 2529, หน้า 59-61) ในระยะยาว(อภิ)สิทธิในการปกครองของกษัตริย์นำไปสู่การมีหน้าที่ในการปกครองอาณาจักรที่สามารถจัดการกับระบบอาณาจักรที่มีอาณาเขตใหญ่ขึ้น และมีระบบเศรษฐกิจการค้าและการผลิตที่ซับซ้อนมากขึ้น การไม่ปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ไม่มีประสิทธิภาพ ก็อาจนำไปสู่การสูญเสียบุญบารมีหรือความชอบธรรมในการดำรงฐานะผู้ปกครองสูงสุดได้ ดังนั้น

---

[1] ธีรยุทธ บุญมีมีความเห็นว่าระบบกษัตริย์ในอาณาจักรไทยเช่นอยุธยาก็ดี ไม่ใช่ระบบเทวราชา หากแต่การนำเอาสัญลักษณ์ของเทพเจ้าฮินดูเข้ามาก็เพื่อเสริมการใช้อำนาจของธรรมราชา นักประวัติศาสตร์ไทยรุ่นใหม่เชื่ออย่างนั้นเพราะคิดตามคติ God-King ของยุโรป

สิทธิอันเป็นอำนาจอันชอบธรรมของผู้ปกครองจึงไม่ได้วัดที่ตัวกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากที่สำคัญกว่าคือการปฏิบัติในด้านศีลธรรมของอำนาจนั้นๆ สิทธิดังกล่าวจึงถูกกำกับด้วยจริยธรรม กลายมาเป็นหน้าที่ในการปกครองไป สังคมไทยจึงคุ้นเคยกับคติของสิทธิที่ถูกกำกับหรือถูกทำให้เป็นหน้าที่ มากกว่าสิทธิที่เป็นอำนาจโดยสมบูรณ์ของปัจเจกชนบนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และเหตุผลนิยม นั่นคือมโนทัศน์และความรับรู้เรื่องสิทธิแบบไทยแต่เดิมมาจะผูกพันและเชื่อมโยงกับฐานะและหน้าที่ของบุคคลในสังคมซึ่งไม่เท่าเทียมกัน มากกว่าที่จะเข้าใจว่าเป็นเรื่องของความชอบธรรมของคนทุกคนที่เสมอภาคเท่าเทียมกันในความเป็นคนเหมือนกัน มองอีกอย่างก็ได้ว่าแนวคิดเรื่องสิทธิมีนัยอันสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติทางจริยธรรม มากกว่าในการบังคับใช้ทางกฎหมาย แสดงว่าความรับรู้และการปฏิบัติเรื่องสิทธิแต่ก่อนจะอยู่ในชุมชน มากกว่าในรัฐและระดับของอาณาจักรหรือศูนย์กลาง

นอกจากนี้คำสอนในศาสนาพุทธดังกล่าวแล้ว ยังมีส่วนสร้างกรอบกติกาทางการเมืองให้กับระบบการปกครองที่สำคัญอันหนึ่ง นั่นคือกติกาของการมีฉันทานุมัติ (consensus) ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง แต่สัญญานี้ไม่อาจเรียกว่าเป็น "สัญญาสังคม" ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองได้ (ตามทฤษฎีสัญญาสังคมของยุโรป) เพราะกษัตริย์ในฐานะของธรรมราชาไม่อยู่ในฐานะที่ทำสัญญากับราษฎรได้ เนื่องจากมีฐานะที่สูงกว่าและไม่ใช่ "คน" เหมือนกัน จึงเป็นสัญญาที่มีเงื่อนไขและมีข้อผูกมัดอันเฉพาะหลายอย่าง แท้จริงแล้วความเป็นเทพที่อวตารลงมาหรือเป็นผู้มีบุญญาธิการเหนือคนธรรมดาก็ดี ทำให้ราษฎรยอมรับความถูกต้องชอบธรรมในการใช้อำนาจปกครองของกษัตริย์มากกว่าการยอมรับในสัญญาแล้ว

แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า ความเชื่อและการยอมรับในคำสอนทางศาสนาและอำนาจรัฐจะทำให้ราษฎรไม่เคยคิดคัดค้านหรือสงสัยในพฤติกรรมและการปฏิบัติของผู้ปกครองเลยก็หาไม่ ตรงกันข้ามศาสนาพุทธได้ช่วยสร้างเงื่อนไขและข้อผูกมัดในอำนาจสูงสุดของกษัตริย์ ด้วยการทำให้อำนาจทางโลกต้องขึ้นต่อหรืออยู่ใต้อำนาจธรรมที่มีพระภิกษุเป็นผู้แทนในโลกนี้ นัยในทางการเมือง คือทำให้คนทั่วไปสามารถคัดค้านต่อต้านกระทั่งโค่นล้มกษัตริย์ได้ หากกษัตริย์สูญสิ้นบุญบารมีและผู้นำฝ่ายตรงข้ามที่อาจเป็นขุนนางหรือผู้นำชาวนาที่มีบุญบารมีแข็งกล้าเกิดขึ้นมา การที่อำนาจกษัตริย์ในทางปฏิบัติแล้วถูกกำกับและบั่นทอนได้โดยอำนาจทางธรรม ทำให้ชาวบ้านและชุมชน สามารถยึดถือและปฏิบัติความถูกต้องเป็นธรรมในทรรศนะและตามวิถีชีวิตของราษฎรเองได้โดยไม่ถูกทำให้กลายเป็นผู้พึ่งพาที่ไร้อำนาจโดยสิ้นเชิง ดังนั้นการตั้งคำถามและไม่ยอมเชื่อฟังการใช้อำนาจในบางเรื่องบางอย่างของผู้มีอำนาจจึงยังเป็นด้านตรงข้ามที่ดำรงอยู่ตลอดมา เพียงแต่ว่าเมื่อไรและในลักษณะเช่นไรที่ความขัดแย้งดังกล่าวจะปะทุออกมา

ความหมายนัยทางการเมืองของสิทธิแต่ดั้งเดิม นอกจากการให้ความชอบธรรมแก่อำนาจของผู้ปกครองตามฐานะแล้ว คือการที่รัฐหรือผู้ปกครองยอมรับในการใช้และอ้างถึงอำนาจบางอย่างในการรักษาประโยชน์ของผู้ถูกปกครอง ในข้อนี้ต้องมองก่อนว่าความหมายอำนาจในสังคมและการเมืองไทยนั้นมีหลากหลาย ไม่มีอำนาจที่เป็นเอกภาพเป็นหนึ่งเดียวของใครคนใดคนหนึ่ง หากแต่อำนาจมีลักษณะเป็นสิ่งรูปธรรม

หลากหลาย มีแหล่งของความชอบธรรมและเป็นที่มาของการได้อำนาจหลายแห่ง และในที่สุดอำนาจนั้นเปลี่ยนผ่านถ่ายทอดไปยังคนอื่นๆ ได้ (Benedict Anderson, 1990) จากความหมายอำนาจดังกล่าว ทำให้ความหมายของสิทธิอีกประการหนึ่งคือ การที่รัฐยอมรับในอำนาจของคนอื่นที่ไม่กระทบกระเทือนและบั่นทอนท้าทายอำนาจรัฐส่วนกลางลงไปได้ การที่รัฐไทยยอมรับเช่นนี้ได้ เพราะมีความสามารถและประสบการณ์ในการดูดซับและรับเอาความหลากหลายของอำนาจต่างๆ เข้าไว้ในรัฐได้โดยไม่ทำลายรัฐที่เป็นศูนย์กลางลงไปได้ มิติข้อนี้จะแสดงออกในสิทธิที่เป็นผลประโยชน์และความต้องการของราษฎรเองมากขึ้น และจะเป็นที่มาของแนวคิด มโนทัศน์สิทธิสมัยใหม่และสิทธิมนุษยชนได้

2: ความหมายของสิทธิในระบบศักดินา

สิทธิภายใต้ระบบศักดินา ก่อรูปขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนชั้นปกครองกับไพร่และทาส ในทางสังคมระบบศักดินาวางอยู่บนความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ในบริบทของเศรษฐกิจการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักและที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญด้วยนั้น จุดหมายของการผลิตสำหรับราษฎรจึงไม่ใช่การเพิ่มผลผลิต หากแต่อยู่ที่การผลิตที่เพียงพอสำหรับการอยู่รอดขั้นพื้นฐาน นั่นหมายถึงการรอดพ้นหรือช่วยเหลือให้หลีกเลี่ยงหรือประทังตัวได้จากหายนภัยทางเศรษฐกิจทั้งหลาย ทัศนวิสัยของราษฎรดังกล่าวมีผลต่อแนวการคิดและยอมรับในการเอารัดเอาเปรียบและความยุติธรรมว่าเป็นอย่างไรด้วย กล่าวคือราษฎรอาจยอมรับการใช้อำนาจในการเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานได้ แต่รัฐจะต้องให้ผลตอบแทนอย่างเหมาะสมกับพวกเขา ในการประกันการดำรงอยู่และการอยู่รอดของสมาชิกครัวเรือนของพวกเขา ดังนั้นราษฎรจึงวัดความยุติธรรมทางสังคมและสิทธิทางสังคมจากการปฏิบัติหน้าที่ และการตอบสนองตามพันธะผูกพันของผู้มีอภิสิทธิ์และอำนาจที่พึงกระทำต่อผู้น้อยที่อยู่ใต้การดูแล สิทธิจึงมีรากมาจากปริมณฑลทางเศรษฐกิจคือการผลิตและการประกันความอยู่รอดไปถึงการมีโอกาสเข้าถึงการแลกเปลี่ยนในตลาด (ธีรยุทธ บุญมี, 2529, หน้า 7) หากแต่ต้องอาศัยปริมณฑลทางการเมืองในการปฏิบัติและนำไปสู่การกระทำที่มีผลทางสังคมอย่างแท้จริง

ระบบอุปถัมภ์และการพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างนายกับไพร่ทาส นำไปสู่การสร้างพันธะผูกพันและหน้าที่ของแต่ละฝ่ายขึ้นมา ในส่วนของมูลนาย ความชอบธรรมในการมีอำนาจเหนือผู้น้อยกว่า ทำให้บทบาทเหล่านั้นกลายเป็นหน้าที่ของนายไปในที่สุด นั่นคือการมีหน้าที่ในการให้การคุ้มครองและในการช่วยเหลือ (Akin Rabibhadana, 1975, p. 109) ทำนองรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้อยู่ใต้การปกครอง แม้หน้าที่เหล่านี้หลายครั้งจะเป็นเพียงความคาดหวัง หรือจุดหมายที่เป็นนามธรรมมากกว่าเป็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงก็ตาม ในที่นี้เราต้องการทำความเข้าใจในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ดังกล่าวว่าจะมีนัยต่อการมีสิทธิของผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างไร แม้ว่าจะมีข้อเท็จจริงในการปฏิบัติที่ไม่หนักแน่นนักก็ตาม อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่ามีร่องรอยของความคาดหวังบางอย่างในสัมพันธภาพดังกล่าว

ในทางกลับกันผู้น้อยก็มีความผูกพันที่จะต้องตอบแทนทั้งทางกายและทางใจ ทางกายคือการให้แรงงานและผลผลิตส่วนหนึ่ง ส่วนทางใจคือการให้ความ"เคารพ เชื่อฟังและเกรงใจ" (Akin, 1975 p. 108) จุดที่น่าสนใจคือทำอย่างไรความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์นี้จึงจะคงอยู่อย่างเหนียวแน่นพอสมควร รวมทั้งมีความต่อเนื่องและมั่นคงในระดับหนึ่ง ซึ่งสะท้อนความมั่นคงและความสมานฉันท์ของระเบียบสังคมนั้นได้ด้วย ปัจจัยที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงและสร้างความต่อเนื่องให้เกิดมาจากอิทธิพลของค่านิยมทางสังคมที่เป็นหลัก นั่นคือความคิดเรื่องกตัญญูกตเวที (Akin, 1975, p. 110) หมายถึง "การรู้อุปการะคุณที่ท่านทำให้หรือการรู้คุณท่าน และการตอบแทนผู้มีอุปการะคุณ" (มานิต มานิตเจริญ, 2536, หน้า 4) ซึ่งแสดงออกในความคิดเรื่องบุญคุณได้เหมือนกัน

เห็นได้ว่าฝ่ายที่ต้องการความกตัญญูกตเวทีอย่างมากคือฝ่ายผู้เป็นใหญ่หรือผู้ปกครอง การได้รับกตัญญูกตเวทีไม่เพียงแต่นำมาซึ่งประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอื่นๆ หากที่สำคัญกว่าคือการทำให้ชนชั้นนายรู้สึกถึงความเป็นคนที่เหนือกว่าคนชั้นล่างทั้งหลาย อาจกล่าวได้ว่าความกตัญญูของผู้น้อยด้อยอำนาจต่างหากที่ให้ความเป็นคนที่มีค่าแก่ผู้ปกครอง ตรงนี้เองที่นำไปสู่จุดของการผกผันที่สำคัญ เนื่องจากว่าการกดบังคับให้ผู้น้อยต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ใหญ่อย่างสมบูรณ์ จะไม่มีวันทำให้ผู้น้อยเกิดความรู้สึกกตัญญูกตเวทีอย่างแท้จริงขึ้นมาได้ ดังนั้นจึงเกิดช่องที่เอื้อต่อการที่ไพร่ทาสและผู้อยู่ใต้อำนาจสามารถใช้ประโยชน์จากฐานะของการเป็นผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ ที่จะทำให้นายตระหนักว่าเนื้อหาสำคัญของการพึ่งพากันนั้นอยู่ที่การตอบแทนซึ่งกันและกันอย่างเท่ากัน (reciprocity) ผู้น้อยคาดหวังได้รับการปกป้องและช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ในฐานะของสิทธิ คือเป็นสิ่งชอบธรรมที่พวกเขาควรได้รับ ไม่ใช่การร้องขอหรือเป็นความเมตตาของผู้ใหญ่ หากเป็นหน้าที่อันพึงปฏิบัติของผู้ใหญ่ต่างหาก กล่าวได้ว่าชนชั้นปกครองถูกบังคับด้วยความสัมพันธ์ดังกล่าว ที่จะต้องยอมรับการปฏิบัติที่ตอบแทนซึ่งกันและกันระหว่างนายกับไพร่ทาสด้วยความรู้สึกเยี่ยงมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้น (prerequisite) ของการมีความเท่าเทียมกันในฐานะของมนุษย์ ทั้งหมดนี้คือการที่<u>หน้าที่</u>ของชนชั้นนายกลายเป็น<u>สิท</u>ธิของชนชั้นไพร่ทาสไปได้ (Genovese, 1976, p. 146)

3: คำจำกัดความของสิทธิสมัยใหม่และสิทธิมนุษยชน

คำจำกัดความของสิทธิสมัยใหม่และสิทธิมนุษยชนมีไม่น้อย แต่โดยทั่วไปมีความหมายและลักษณะที่ร่วมกันอยู่ชุดหนึ่ง ความหมายหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ให้ไว้คือสิทธิหมายถึงรูปแบบหนึ่งๆ ของสิ่งที่ควรได้ ที่คนๆ หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งสามารถอ้างเอามาเป็นประโยชน์ของตนได้ การอ้างนี้กระทำไปภายใต้กฎหมายบ้านเมือง ซึ่งในทางหลักการลงโทษการขัดขวางไม่ยอมให้การอ้างถึงสิทธิประโยชน์ที่ว่านี้ได้ (any form of entitlement which a person or a group of people can claim under some positive law which, at least in principle, penalizes the refusal to grant this entitlement.") ในอีกแง่หนึ่ง "คำว่าสิทธิก็หมายถึง "ประโยชน์อันควรได้" (entitlements) ซึ่งผู้คนเชื่อว่าพวกเขาสามารถอ้างสิทธิในสิ่งเหล่านั้นได้ บนพื้นฐานของความเชื่อที่คนหมู่มาก

หรือกว้างขวางเชื่อว่าสิ่งอันควรได้เหล่านั้นพึงเป็นสิทธิควรได้ของเขา แม้ว่าสิทธิเหล่านั้นจะไม่ได้มีการระบุอย่างแจ้งชัดในกฎหมาย หากแต่เป็นสิทธิที่วางอยู่บนความเชื่อทางศีลธรรมหรือทางอุดมการณ์" ("entitlements which they believe they can claim on grounds of a widely accepted set of beliefs about what such entitlements should be, even if it is not expressed in any actual legally enforcementable law, but based on some moral or ideological belief.") ในประเด็นสุดท้าย สิทธิคือสิ่งที่คนอื่นๆ ก็ต้องมองเห็นเช่นนั้นเหมือนกับเรา (A right is something which must be recognized as such by other people; Hobsbawm, 1984, pp. 297-8)

เห็นได้ว่านิยามและความหมายของสิทธิที่พูดกันทั่วไปนั้นคือสิทธิแบบสมัยใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมที่มีการปกครองด้วยกฎหมายอย่างเป็นระบบ ข้อคิดที่ได้จากความหมายของสิทธิดังกล่าวคือ

1) ต้องมีปัจเจกชนหรือบุคคลที่เป็นผู้กระทำหรือเป็นประธาน (subject) กับต้องมีสังคมที่เป็นจินตนากรรมร่วมกัน (imagined society) ของสมาชิกในชุมชนการเมืองนั้นๆ จากนั้นจึงมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับคนอื่นๆ ในสังคมนั้น สังคมที่ว่านี้ก็มีพัฒนาการในทางเศรษฐกิจการเมืองพอสมควร จนทำให้สมาชิกสังคมสามารถตระหนักและเกิดสำนึกในสิ่งอันควรได้หรือพึงได้ของแต่ละคนหรือกลุ่มขึ้นมา เรียกว่าเป็นสิ่งที่คนพึงมีพึงได้เพื่อประโยชน์ของเขาเองในการดำรงชีวิตทางสังคม ไม่ใช่เพื่อการยังชีพทางกายหรือตามธรรมชาติและสัญชาตญาณเป็นสำคัญ สิ่งที่คนควรได้นี้จึงไม่ใช่สิ่งที่ขาดไม่ได้ เช่นอากาศหรือน้ำในธรรมชาติ ที่คนได้จากธรรมชาติก่อนแล้ว หากสิ่งอันพึงได้ที่เป็นสิทธินี้ มักเชื่อมโยงกับการเกิดขึ้นของจิตสำนึกของบุคคล และของอุดมการณ์ที่ทำให้คนแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นด้วย นอกจากนั้นการที่จะได้มาซึ่งประโยชน์อันควรได้เหล่านั้น คนเราต้อง"อ้างเอา"กับอำนาจหรือรัฐ

2) สิทธิในแง่นี้จึงต้องเกี่ยวพันกับกฎหมายบ้านเมืองหรือ positive law มาก เพราะอาจเกิดความขัดแย้งกันระหว่างคนแต่ละคนที่อ้างเอาประโยชน์ที่คิดว่าตนควรได้กันทั้งนั้น จนกระทั่งขัดแย้งกันเอง จึงต้องมีบรรทัดฐานและกรอบที่สังคมยอมรับอย่างสงบเป็นหลัก

3) แต่กฎหมายบ้านเมืองก็ไม่ใช่พื้นฐานที่ถูกต้องที่สุดในการตัดสินว่าใครควรได้สิทธิอะไรหรือไม่ เพราะกฎหมายอาจลำเอียงในการพิจารณาเรื่องสิทธิระหว่างคนที่มีอำนาจกับคนไม่มีอำนาจ ดังนั้นจึงมีการให้พิจารณาที่พื้นฐานอีกอันหนึ่งคือ ความเชื่อของสังคมหรือคนหมู่มากว่าพวกเขายอมรับและเชื่อว่าสิทธิคืออะไร ใครควรได้ ความเชื่อของสังคมนี้ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องหรืออยู่บนกฎหมาย หากแต่อาจเป็นอุดมการณ์หรือความเชื่อทางศีลธรรมก็ได้

4) ในประการสุดท้าย ซึ่งคิดว่าเป็นการสรุปหัวใจใหญ่ของสิทธิก็ได้ นั่นคือในที่สุดแล้วเนื้อหาและความหมายของสิทธินั้น แม้จะเริ่มต้นจากการอ้างและคิดของคนๆ หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง แต่ในที่สุดแล้วสิทธินั้นๆ จะมีความหมายเป็นจริงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าคนอื่นๆ ทั่วไปยอมรับตระหนักและมองเห็นถึงความหมายของสิทธินั้นๆ

เหมือนกับเราหรือไม่ด้วย ดังนั้นการปฏิบัติของสิทธิจึงหมายถึงการตระหนักยอมรับของคนอื่นๆ ไม่ใช่เพียงแต่เราใช้สิทธิเท่านั้น

นอกจากนั้นการอภิปรายถึงสิทธิ ก็ยังต้องจำกัดอยู่ในสองข้อ คือประการแรกสิทธิที่เราพูดถึงนั้น เป็นเรื่องหรือสิ่งที่อาจทำหรือแสวงหามาได้ด้วยการกระทำของมนุษย์ในสังคม ไม่ใช่ในเรื่องของธรรมชาติ เช่นชาวนาอาจอ้างถึงสิทธิในการมีระบบชลประทานเพื่อการเกษตรของพวกเขา แต่จะเป็นเรื่องเหลวไหลหากพวกเขาจะไปอ้างสิทธิในการให้ฝนตกในไร่นาของพวกเขาตามที่ต้องการ เพราะการที่ฝนจะตกแดดจะออก ตามปกติแล้วไม่ใช่มาจากการกระทำของมนุษย์ในสังคม หากเป็นเรื่องของธรรมชาติ

ประการที่สอง จากทรรศนะของนักประวัติศาสตร์ สิทธิไม่ได้ดำรงอยู่ในนามธรรม (abstract) หากแต่อยู่ในที่ที่คนเรียกร้องได้หรือคิดได้ว่าพวกเขาขาดมันไป เราอาจคิดในทางปรัชญาได้ ว่าคนทุกคนควรมีสิทธิในการเลือกว่าเขาจะกินหมูหรือไม่กิน แต่จะเป็นเรื่องผิดฝาผิดเวลา หากเราไปประณามชุมชนมุสลิมในอดีตว่าได้ละเมิดสิทธิมนุษยชนของสมาชิกชุมชนที่ไม่ให้ทางเลือกในการกินแก่พวกเขา กล่าวโดยสรุปก็คือสิทธิเป็นสิ่งที่คนยอมรับมันอย่างนั้น

การอ้างเอาจากอำนาจหรือรัฐ หมายความว่าสิทธินั้นได้มีการกำหนดรองรับไว้ในชุมชนนั้นด้วยแล้ว ไม่ว่าจะในรูปแบบของกฎหมายหรือของประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติที่กระทำสืบต่อกันมา ปัญหาคือว่าทำไมต้องมีการอ้างและเรียกร้องเอาจากชาวบ้านหรือบุคคล คำตอบคือต้องมีความขัดแย้งหรือการไม่อาจปฏิบัติตามกรอบในสังคมนั้นได้ อาจเป็นปัญหาจากการใช้อำนาจปกครองของรัฐเอง หรืออาจมาจากปัญหาภายในชุมชน และประการสุดท้ายอาจมาจากปัญหาของตัวบุคคลเองก็ได้ ปมเงื่อนของปัญหาขัดแย้งเหล่านั้นอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงและการไม่สืบทอดต่อเนื่องของพัฒนาการสังคม กระทั่งนำไปสู่การปะทะกันระหว่างความคิด อุดมการณ์ และมโนทัศน์สังคม อันเรียกรวมๆ ว่าโลกทรรศน์ของคนในชุมชนที่เริ่มมีรอยแตกร้าวระหว่างกลุ่มและชนชั้นต่างๆ ออกมา ในที่สุดการเกิดขึ้นของการเรียกร้องสิทธิ จะต้องมาจากการเกิดจิตสำนึกทางสังคมและการเมืองอย่างใหม่ที่ตรงข้ามหรือขัดแย้งกับโลกทรรศน์เก่าที่ดำรงอยู่ในฐานะครอบงำและมีอำนาจอยู่ การเรียกร้องกระทั่งการต่อสู้ในเรื่องสิทธิจึงมักแสดงออกผ่านวาทกรรมอีกชุดหนึ่ง เป็นวาทกรรมของการต่อต้าน ของการประท้วง ของการวิพากษ์และในที่สุดของการกบฏต่อโครงสร้างและความสัมพันธ์ดั้งเดิม

เงื่อนไขใจกลางของการเรียกร้องสิทธิได้แก่ตัวตน (self) การปะทุขึ้นของความคิดวิทยาศาสตร์ ที่ให้ความสำคัญที่มากขึ้นของปัจเจกชนที่เป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง (กล่าวกันว่าการมีสำนึกทางสังคมของบุคคลหมายความว่าเขาหรือเธอจะต้องลดหรือไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป) มีส่วนอย่างมากในการเปิดเวทีให้กับการเคลื่อนไหวเรียกร้องทางการเมือง ที่มุ่งไปสู่การค้นหาและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับตนเองของชุมชนทางการเมืองที่เรียกว่า “ชาติ” อันเป็นกายภาพอันใหม่ที่ให้ความชอบธรรมแก่ปัจเจกชนที่ไม่มีฐานะและอำนาจตามธรรมเนียมและประเพณี จากนั้นรัฐชาติจึงเปิดโอกาสและให้เวทีแก่ตัวตนอื่นๆ ที่ถูกกดขี่เอารัด

เอาเปรียบมาก่อนภายใต้โครงสร้างสังคมฐานันดร ได้แก่ คนที่เป็นเพศที่ถูกกดเช่นสตรี และที่มีฐานะจำกัด เช่น ทาส เด็ก ชนกลุ่มน้อย ชนต่างผิวพรรณ เป็นต้น ในแง่หนึ่งมองได้ว่าเป็นการตื่นตัวของการมีความชอบธรรมในความเป็นตัวของเขาเอง ที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยการพึ่งพาผู้อื่นหรือผู้ใหญ่ ในการสร้างและมีอัตลักษณ์และฐานะของตัวเองอีกต่อไป

ปัญหาของสิทธิในระบบการปกครองแสดงออกในความขัดแย้งระหว่างทฤษฎีความคิดกับการปฏิบัติที่เป็นจริง อันเกี่ยวพันและอยู่ในปริมณฑลทางการเมือง นั่นคือปัญหาของสิทธิเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพทางอำนาจของคนและกลุ่มคนในสังคมเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงพื้นฐานและปัจจัยที่มีส่วนในการให้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิแก่คนในสังคม จะเห็นได้ว่าปัญหาเรื่องสิทธิไม่อาจพิจารณาเพียงแค่เป็นเรื่องของการเมืองในความหมาย แคบๆ ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนเท่านั้น หากแต่มโนทัศน์เรื่องสิทธิกลับมีรากและความเชื่อมโยงกับระบบความเชื่อและระบบวัฒนธรรมในสังคมนั้นๆ อยู่อย่างสำคัญ เนื่องจากการทำให้สิทธิปรากฏเป็นจริงขึ้นมา จำต้องเกี่ยวพันและเรียกร้องการมีพันธะผูกพันหรือหน้าที่ระหว่างตัวเรากับคนอื่นๆ ไปจนถึงกับสังคม ชุมชนและรัฐและโลกด้วยในที่สุด

ในข้อนี้ทำให้ความหมายของอำนาจที่ว่านี้ครอบคลุมไปหมดตั้งแต่อำนาจตามประเพณี อำนาจทางศาสนาและการเรียนรู้อันเรียกรวมๆ ได้ว่าอำนาจทางวัฒนธรรมไปถึงอำนาจของการปกครองหรือรัฐ ซึ่งได้แก่อำนาจทางการเมือง การเกิดขึ้นของสิทธิในสังคมในระยะยาวมักมุ่งไปที่การสร้างอุดมการณ์ที่คนจำนวนมากเห็นด้วยและศรัทธาอย่างมั่นคง ว่าจะเป็นพลังที่จะนำไปสู่การคลี่คลาย หรือบรรลุจุดหมายทางการเมืองและวัฒนธรรมของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ กล่าวคือสิทธิจะมีบทบาทในการกำกับและช่วยผลักดันให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และระหว่างคนหรือตนเองกับคนอื่นๆ ทั้งในรูปของชนชั้น เชื้อชาติ ไปถึงวัยและเพศ ที่แตกต่างหลากหลายกัน ให้สามารถดำเนินไปสู่ภาวะที่แต่ละฝ่ายและแต่ละคนสามารถใช้ศักยภาพในการพัฒนาตนเองให้เป็นจริงได้มากที่สุด

ลักษณะเด่นของสิทธิคือการอ้างถึงการได้อะไรบางอย่างในสังคมนั้นของผู้อ้าง ที่มองเห็นชัดที่สุดคือสิทธิทางกฎหมาย ซึ่งว่าไปแล้วเป็นกรอบหนึ่งของปัญหาสิทธิมนุษยชน ซึ่งมาในพัฒนาการของประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ จึงได้กลายมาเป็นด้านหลักของสิทธิของคนในสังคมการเมืองไป แต่ก็จะเห็นได้เช่นกันว่า การอ้างถึงสิทธิตามกฎหมาย ก็เป็นจุดของความขัดแย้งที่หนักหน่วงอันหนึ่ง เพราะคนในสังคมจำนวนมาก ไม่อาจได้รับการคุ้มครองหรือได้ใช้ประโยชน์จากสิทธิตามกฎหมายเหล่านั้นได้อย่างจริงจัง ในแง่นี้ปัญหาของสิทธิ จึงแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความคิดและหลักการปฏิบัติของสิทธิในสังคมหนึ่งๆ ว่ามีความเป็นมาและเนื้อหาอย่างไรด้วย

นอกจากการอ้างอิงที่บุคคลหรือชุมชนในการมีส่วนร่วมและผลประโยชน์ระดับต่างๆ ในทรัพยากรและการบริการของสังคมแล้ว ปัญหาของสิทธิยังอยู่ที่ว่าการอ้างของคน ในเรื่องไหน ถึงควรจะได้มีการบังคับใช้ให้เป็นจริง ไม่ใช่เรื่องที่มีการบังคับใช้อยู่แล้ว ประเด็นนี้เกี่ยวพันกับการเลือกและเจตนารมณ์ของคนในสังคม ทำให้เรื่อง

ของสิทธิมีลักษณะของการคิดแบบปรัชญามากกว่าเรื่องทางกฎหมายอันเป็นเทคนิคเฉพาะล้วนๆ ดังนั้นก่อนที่จะมีสิทธิอย่างจริงจังเกิดขึ้นได้ สังคมจะต้องพิจารณาและตัดสินว่าอะไรควรจะได้รับการยอมรับให้เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานทางกฎหมาย(หรือระเบียบ)ของทุกคนในชุมชนนั้น

เมื่อสมาชิกชุมชนทุกคนยอมรับและยึดถือในหลักเบื้องต้นนี้ได้แล้ว ขั้นต่อไปก็เป็นที่กระจ่างว่าสิทธิพื้นฐานนั้นหมายถึงการอ้างถึงที่เกี่ยวพันกับคนอื่นๆ คือคนอื่นต้องเข้ามา เป็นส่วนหนึ่งของการอ้างนี้ จึงจะทำให้เกิดสิทธินี้ขึ้นมา ตรงนี้เองที่ทำให้ปัญหาของสิทธิ เป็นเรื่องของปัญหาจริยธรรมหรือศีลธรรมไปด้วย คือการที่คนอื่นต้องเข้ามามีส่วนในการตัดสินและเลือกในเรื่องที่เราอ้างความเป็นสิทธิ การตัดสินและเลือกในทางสังคม ย่อมเกี่ยวพันกับการวินิจฉัยว่าอะไรถูกอะไรผิดอะไรดีอะไรเลว เป็นต้น มาถึงจุดนี้อาจกล่าวได้ว่า สิทธิคือการอ้างซึ่งทำให้ผู้อื่นเกิดพันธะผูกพันหรือหน้าที่ในกาลเทศะและสภาพแวดล้อมหนึ่งๆ ที่จะยอมรับการอ้างของเรา ไม่ว่าในความเป็นจริงขณะนั้นกฎหมายบ้านเมืองจะยอมรับหรือไม่ก็ตาม

ข้อที่น่าพิจารณาต่อไปได้แก่ อะไรคือพื้นฐานรองรับพันธะผูกพันหรือหน้าที่เหล่านี้ อะไรคือหลักการที่ทำให้คนอื่นๆ ยอมรับและปฏิบัติตามพันธกรณีได้ ปัจจุบันคำตอบคือ กฎหมายหรือกฎข้อบังคับในสถาบันต่างๆ นั่นเอง จุดนี้คือความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับรัฐ กระนั้นก็ตามกฎหมายก็ไม่ใช่ว่าจะประสบความสำเร็จในการบังคับให้คนอื่นๆ ปฏิบัติหน้าที่ต่อผู้อื่นที่อ้างสิทธิอย่างถูกต้องเสมอไป แสดงว่าต้องมีหลักคิดอะไรบางอย่างที่เป็นสิ่งพื้นฐานกว่ากฎหมายและการบังคับด้วยอำนาจพิเศษภายนอกมนุษย์ คำสอนทางพุทธศาสนาอธิบายว่าหลักการรองรับการให้สิทธิและหน้าที่ระหว่างคนฐานะต่างๆ (สังเกตว่ายังไม่ใช่คนที่เป็นนามธรรมที่เป็นสิ่งสากลทั่วไป) ขึ้นอยู่กับความเข้าใจและมีสำนึกใน

๑) การไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

๒) เคารพซึ่งกันและกัน

๓) เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๔) ผูกน้ำใจซึ่งกันและกันอย่างละเอียดอ่อน

สิ่งที่มีผลและอิทธิพลต่อการทำตามหน้าที่และพันธะผูกพันที่สามัญและมีลักษณะทั่วไปที่สุด แสดงออกในลักษณะสองด้าน คือด้านที่เป็นสังคม หรือองค์รวมของบรรดา “คนอื่นๆ” อีกด้านคือในทางอัตวิสัยหรือตัวเราเอง

ประการแรกด้านที่เป็นสังคมหรือชุมชน ได้แก่การมีความเห็นและความรับรู้ร่วมกันของคนในสังคมชุมชนนั้น ในเรื่องสำคัญเช่นจุดหมายสังคมที่ร่วมกัน ความต้องการที่ร่วมกัน ผลประโยชน์ที่ร่วมกันและรวมถึงความรู้สึกที่ร่วมกันในระดับหนึ่งด้วย ว่าการที่สร้างและรักษาอะไรที่ร่วมกัน ในชุมชนนี้เอาไว้ได้นั้นจะต้องอาศัยการดำรงอยู่ของสิทธิต่างๆ ที่จำเป็น ดังนั้นการเกิดขึ้นของสิทธิและการอ้างถึงสิ่งที่คนต้องการจากสังคมนั้นอย่างชอบธรรม จึงต้องมาจากความเห็นและความรับรู้ ในเป้าหมายที่เป็นของชุมชนร่วมกัน หากปราศจากความรู้สึก

และผลประโยชน์ ที่เป็นของส่วนรวมหรือชุมชนแล้ว การเรียกร้องต้องการในสิทธิอะไรก็จะไม่มีพลังและไม่อาจปรากฏเป็นจริงขึ้นมาได้

ประการที่สองคือด้านอัตวิสัยหรือความเป็นตัวตน -"อัตลักษณ์"- ของคนแต่ละคน ข้อนี้เกี่ยวพันกับภาวะทางจิตและความคิดของบุคคล ที่สำคัญคือค่าของความเป็นคน เห็นได้ว่าจากข้อแรก สิ่งที่สำคัญในการพิจารณา และเลือกว่าข้ออ้างของคนเรื่องไหนถึงจะเหมาะสมที่จะยกระดับให้เป็นสิทธิ ก็ขึ้นอยู่กับการใช้สติปัญญาในการตระหนักถึงผลที่แท้จริงที่จะเกิดขึ้น ของการเลือกทางออกแบบไหน ที่จะมีผลต่อความเป็นคนของแต่ละคนและต่อสิ่งที่เรียกว่าผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ทั้งที่เป็นจริงหรือในความคิดเข้าใจก็ตาม การที่ปัจเจกชนต้องตัดสินและเลือกหนทางสำหรับตนเองและของคนอื่น ทำให้เรื่องของสิทธิ เป็นปัญหาทางจริยธรรมด้วย ที่ผ่านมานักคิดสำนักเสรีนิยมเสนอว่า สิทธิทางจริยธรรม (moral rights) เกิดมาจากการผสานร่วมกันระหว่างผลประโยชน์ทั้งหลายกับปัญญา เติบใหญ่และเข้มแข็งด้วยผลประโยชน์ที่แบ่งปันกันได้ในระหว่างสมาชิกของชุมชน แต่ในทางปฏิบัติจำเป็นต้องให้ความสนใจไปที่ความสามารถของบุคคลและชุมชนในการปกป้องรักษาวัฒนธรรมหรือระบบศีลธรรมของชุมชนร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การเกิดขึ้นของสิทธิในทางกฎหมายอย่างเป็นทางการต่อไป

ดังนั้นแม้ว่าสิทธิมนุษยชนจะเน้นที่ศักยภาพของมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้น ให้ความสำคัญที่ตนเองเป็นหลักและเป็นจุดหมายในขั้นสุดท้าย แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธสังคมและชุมชนอันเป็นสภาวะทางภววิสัยที่ทำให้ มนุษย์สามารถใช้และพัฒนาเปลี่ยนแปลงอัตวิสัยของตนเองที่เป็นจริงได้ กล่าวในที่สุดแล้ว ความหมายและความสำเร็จของสิทธิมนุษยชนไม่อาจอยู่ที่การรับใช้มนุษย์ด้านเดียว หรือเป็นเครื่องมือสนองความต้องการและปัญญาความรู้ของคนเท่านั้น หากจะต้องนำไปสู่การทำให้คนตระหนักและพัฒนาตนเองให้เป็นคนที่มีคุณค่าอย่างไร จึงจะไม่ใช่เป็นการ "ต่อสู้เพื่อเสรีภาพ โดยไม่พลอยเป็นการทำลายเสรีภาพไปด้วยในขณะเดียวกัน" (เสน่ห์ จามริก, 2544, หน้า 219)

ในที่สุดแล้ว "คนเราจะต้องถูกวัดด้วยเกณฑ์คุณค่าที่ทำให้สิทธิเสรีภาพทำหน้าที่เป็นสื่อเชื่อมโยงให้ทั้งคนกับคนและคนกับธรรมชาติสามารถดำรงคงอยู่ร่วมกันได้" สิทธิมนุษยชนที่แท้จริงจึงเกิดขึ้นเมื่อคนมองเห็นถึงคุณค่าของคนในฐานะ "บุคคลในชุมชน" และบุคคลที่เป็นปัจเจก "มีทั้งความใฝ่อิสรภาพและสัญชาตญาณแห่งความร่วมมือไปในขณะเดียวกันในกระบวนการดำรงชีวิต" ดังนั้นฐานความคิดใหญ่ของการศึกษาเรื่องสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล จึงอยู่ที่จุดเริ่มต้นว่าธรรมชาติมนุษย์จะต้องเติบโตและพัฒนาตนเอง และด้วยศักยภาพสร้างสรรค์ที่ว่านี้ ที่สิทธิเสรีภาพจึงมีแหล่งที่มาจากธรรมชาติภายในจิตสำนึกของมนุษย์เอง เป็นเกณฑ์คุณค่าและมาตรฐานสิทธิที่ให้ทัศนวิสัยในการทำความเข้าใจปัญหาสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นองค์รวมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ธิดา สาระยา. *ประวัติศาสตร์ชาวนาสยาม* กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.

ธีรยุทธ บุญมี. "ประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทยช่วงต้น : การแพร่ขยายและพัฒนาการของความคิดพุทธศาสนาในสังคมไทย" *เอกสารประกอบการสัมมนา* วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2529

เสน่ห์ จามริก. *สิทธิมนุษยชน เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544

มานิต มานิตเจริญ. *พจนานุกรมไทย* ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 12 กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, 2536.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. *ภูมิปัญญาภาคกลาง* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544.

References:

Akin Rabibhadana, "Clientship and Class Structure in the Early Bangkok Period," in William Skinner and A. Thomas Kirsch, eds., *Change and Persistence in Thai Society: Essays* in Honor of Lauriston Sharp (Ithaca: Cornell University Press, 1975), p. 109.

Anderson, Benedict. "The Idea of Power in Javanese Culture," in *Language and Power: Exploring Political Cultures in Indonesia* Ithaca: Cornell University Press, 1990.

Cranston, Maurice. *What are Human Rights ?* London and other places: The Bodley Head, 1973.

Freeden, Michael. *Rights* Milton Keynes: Open University Press, 1991.

Genovese, Eugene *Roll, Jordan Roll: The World the Slave Made* New York: Vintage Books, 1976

Hobsbawm, Eric *Workers: World of Labor* New York: Pantheon Books, 1984.

Somkiat Wanthana, "The Politics of Modern Thai Historiography", *Ph. D Dissertation*, Department of History, Monash University, 1986.